

De Tongvaren (*Phyllitis scolopendrium*) in ons land

C: SIPKES

In de dalen van de Ardennen (waar hij 's winters tegen de koude wordt beschermd door een dikke laag sneeuw), in het westen van Frankrijk, in geheel Groot-Brittannië en in Ierland met zijn zachte winters en vochtige klimaat, in de schaduw, op kalkrijke gronden en op de noordkant van muren is de Tongvaren (*Phyllitis scolopendrium*) een gewone verschijning. In midden-Duitsland is het in de winter te koud voor deze plant, maar bij bronnen en waterlopen, waar ook 's winters de temperatuur niet te sterk daalt, kan hij wel voorkomen.

Volgens de Flora Neerlandica is de Tongvaren 'zeer zeldzaam, op oude muren, in waterputten, aan randen van greppels en op beschaduwde hellingen, vroeger waarschijnlijk meer verbreid dan thans'. Westhoff (Westhoff en Den Held 1969) rekent deze varen tot de Tongvarenassociatie (Filici-Saginetum) van hygrophile vegetaties, vooral voorkomend op muren, langs kanalen en grachten, maar hij wijst erop dat juist de Tongvaren in ons land zeldzaam is. Ellenberg (1963) rekent deze varen tot de 'Lunaria-Gruppe', van de 'Arten, die nur an schattigen, luftfeuchten Standorten gedeihen und frische bis massig-feuchte, alkalische bis schwach-sauere Boden besiedeln'.

Naar mijn mening valt het met de zeldzaamheid van de Tongvaren wel mee, als wij alle groeiplaatsen in aanmerking nemen, dus ook alle kleinere, geïsoleerde exemplaren meerekenen. Er is vrijwel geen enkele gemeente langs de zuidelijke Noordzeekust, waar niet een of meer kleine exemplaren op muren of in basaltglooïngen worden aangetroffen. Wel is het zo dat deze exemplaren na koude, sneeuwloze winters of droge zomers dikwijls weer verdwijnen. Ook in de duinen kennen wij dit verschijnsel van tijdelijke aanwezigheid. Ik zou dergelijke vindplaatsen 'toevalstreffers' willen noemen. De aanwezigheid van de soort in dergelijke situaties is te danken aan het feit dat de lichte sporen door de wind over grote afstanden verspreid kunnen

worden. Wel is het duidelijk dat de Tongvaren een grote voorliefde heeft voor koele en vochtige, maar niet natte plekken met een kalkrijke ondergrond; dergelijke plekken vormen rijke groeiplaatsen. Zo gezien hebben de Flora Neerlandica en Westhoff en Den Held gelijk met hun kwalificatie 'zeldzaam', zij het zonder het toevoegsel 'zeer' van eerstgenoemde. Bij de opmerking: 'vroeger meer verspreid dan thans' moet ik een vraagteken plaatsen, mede op basis van een vondst van niet minder dan 655 exemplaren in het Kuinderbos in de Noordoostpolder (Bremer 1980). Wel bereikt deze soort in ons land de grens van zijn areaal en dus is zijn verspreiding onder invloed van strenge winters en droge zomers onderhevig aan schommelingen. Daarbij komt in de duinen dan nog de vraat van konijnen, een factor waarvan deze varen meer nog dan andere te lijden heeft. Fluctuaties in de konijnenstand en verschillen in lokale concentraties van konijnen beïnvloeden dus de groeiplaatsen.

Mijn eerste vondst van de Tongvaren deed ik tijdens de Eerste Wereldoorlog in een greppel tussen Middelburg en Vrouwepolder; hier stonden niet minder dan negentig exemplaren bijeen. Dat deze vindplaats door de inundatie met zout water verdween is geen wonder. Diverse vondsten van geïsoleerde exemplaren in een put en onder een tablet in een kas, eveneens op Walcheren, en één in de basaltglooïng op Schouwen zijn minder belangrijk, maar dan komt, meer noordelijk op Voorne, een prachtige groeiplaats op Stekelhoekduin bij Rockanje, mij in 1980 gewezen door de heer P. Lette.

In de periode 1930-1950 kende ik dit terrein uitstekend, maar toen bestond deze groeiplaats beslist nog niet. Wel zijn er in 1932 veel meidoorns aangeplant en was het terrein vrij van konijnen, wat de humificatie sterk bevordert heeft. Daarna zijn er sporen van de Tongvaren gekiemd tussen de Mannetjesvaren (*Dryopteris filix-mas*) die ook elders op Voorne in gezelschap

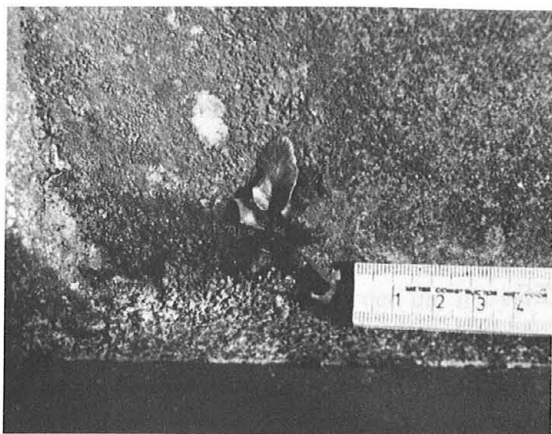

Fig. 1. Eenjarige kiemplant in de drempel van een woning in het dorp Rockanje, beschadigd door (waarschijnlijk) een lijster.

schap van de Tongvaren groeit. Te oordelen naar de grootte van de planten moeten zij er al vele jaren staan. Het zijn 30-35 cm hoge planten en pollen, die enkele vierkante meters bedekken. De Mannetjesvaren worden niet door konijnen aangevreten. Ze bevatten een soort looizuur dat vroeger ook als wormafdrijvend middel gebruikt werd. Op Stekelhoekduin staan de planten van de Tongvaren op een steile noordhelling, waarop konijnen zich niet veilig voelen. Iets dergelijks zien wij ook op de steile hellingen

bij Wijk aan Zee, waar enige honderden exemplaren van het Hondskruid (*Anacamptis pyramidalis*) voorkomen; daarmee is dit de rijkste groeiplaats van deze soort in ons land. In de winter vormen de rozetten van deze soort een geliefd konijnevoedsel.

Bij Haarlem vormen de muren van een sluisje, even boven het water, aan de Elswoudslaan een fraaie groeiplaats van de Tongvaren. Het aantal exemplaren schommelt daar tussen de vijftig en de honderd. Toevalstreffers op muren van Haarlemse grachten en, in een geval, op Texel, zijn weer niet zo verwonderlijk, maar wel het vermelden waard is daarentegen een voormalige groeiplaats op Wieringen; destijds ook geheel door water omgeven. De varen groeide daar op een oud muurtje, dat nu gesloopt is maar waarvan een bewoner een deel gered en in zijn eigen tuin gezet heeft, compleet met levende have.

Uit het oosten van ons land, waar de winters strenger zijn, worden wel eens meldingen ontvangen van geïsoleerde Tongvaren-planten in een put, maar een flinke groeiplaats was niet bekend, voordat Bremer zijn eerdergenoemde vondst in het Kuinderbos, bestaande uit 655 exemplaren, bekend maakte. Zelfs wanneer hier alle neuzen, en niet, zoals bij Rockanje, alle pollen geteld zijn, overtreft dit aantal dat van alle andere vondsten in ons land. De Tongvaren

Fig. 2. Dezelfde kiemplant een jaar later (november 1981).

Fig. 3. Tongvaren, dicht bij zee in Rockanje op een noordhelling.

Fig. 4. Tongvarenvegetatie met Mannetjesvaren onder meidoorns, gefotografeerd bij Rockanje.

komt hier voor langs greppels, gegraven ten behoeve van de aanplant met Sitka-sparren, Japanse Larix en Es. De oppervlakte bestaat uit kalkrijk zand. De winters kunnen in dit deel van het land streng zijn, maar het dichte bos en de dikke sneeuw die de greppels altijd bedekt hebben kennelijk gezorgd voor een bijzonder gunstig klimaat voor de Tongvaren. Bovendien is deze plaats naar Bremer vermeldt, een dorado voor alle varensoorten die in ons land voorkomen, waaronder drie nieuwe, nog niet eerder in Nederland aangetroffen soorten: *Polystichum lonchitis*, *Asplenium viridis* (die volgens Bremer uit Engeland aangewaaid zou zijn) en *Polystichum setiferum*, een uit Duitsland afkomstige soort. Verder groeit hier *Cyrtomium falcatum* uit Japan, die als kamerplant wordt gekweekt. Deze soort is al eerder op enkele plaatsen in Zeeland gevonden, maar doorstaat niet altijd onze winters. De sporen blijken dus vanuit een huis met de wind op een toevallig gunstige plek terecht te kunnen komen. In het Kuinderbos, met overheersend vochtige zuidwestenwind, blijken langs de greppelkanten alle verschillende, speciale milieus die de diverse varensoorten vragen, aanwezig te zijn.

Voor uitsterven van de Tongvaren in ons land hoeven wij niet bang te zijn, zeker niet in het

Kuinderbos, mits er bij de houtexploitatie geen kaalslag toegepast wordt. Wel zullen veel geïsoleerde groeiplaatsen op oude muren verdwijnen bij restauratie of afbraak. Nieuwe muren worden weliswaar eens oud, maar de cement van nu vormt een minder gunstig substraat voor muurplanten dan de mortel die onze voorouders gebruikten. In de duinen zijn droge zomers en een hoge konijnstand nadelige factoren. Wat het laatstgenoemde aspect betreft treedt momenteel enige verbetering op, nu de jacht minder invloed heeft en er hier en daar weer natuurlijke predatoren van het konijn, waaronder vossen, worden getolereerd. Op Voorne behoort de Tongvaren tot de bij gemeenteverordening beschermde planten. Voordat dit het geval was had iemand eens een solitaire plant meegenomen. Nadien is dit voor zover mij bekend nooit meer gebeurd. Bij kwekers is deze varen ook te koop, meestal betreft het dan de variëteit *undulatum*, met golvend blad.

Wij zullen moeten aanvaarden dat de plant in ons land op de grens van zijn areaal verkeert en dus schommelingen in aantal en groeiplaatsen zal vertonen. Wel is een juist beheer van die groeiplaatsen belangrijk. Op Voorne ligt dit in handen van de natuurbeschermingsorganisaties.

Literatuur

Flora Neerlandica, deel I Pteridophyten

Ellenberg 1963. Vegetation Mitteleuropa's

Westhoff en Den Held (1969): Plantengemeenschappen in Nederland. Thieme, Zutphen.

Alle foto's zijn gemaakt door de auteur.

Adres van de auteur: Duinstraat 20
3235 NK Rockanje